

Docenthandleiding – Baanbrekende politici

Informatie

TV: Tijd van wereldoorlogen

KA: Opkomst van emancipatiebewegingen

Duur: 1 lesuur

Leerdoelen

Na deze les kan de leerling:

- Uitleggen wat emancipatie betekent en waarom dit een langzaam proces is;
- Beschrijven welke stappen vrouwen en arbeiders zetten richting meer politieke invloed;
- Verschillen en overeenkomsten benoemen tussen Mathilde Haan en Charles Ruijs de Beerenbrouck;
- Uitleggen waarom Limburg een bijzondere rol speelde in de vroege politieke emancipatie van vrouwen;
- Verbanden leggen tussen personen, gebeurtenissen, jaartallen en begrippen in een domino-opdracht.

Achtergrondinformatie

Tussen ongeveer 1840 en 1940 veranderde de positie van vrouwen en arbeiders in Nederland ingrijpend. Deze periode staat bekend als de eerste feministische golf en maakt deel uit van een bredere emancipatiebeweging. Emancipatie betekent dat groepen die lange tijd weinig rechten en invloed hadden, stap voor stap meer gelijke kansen en rechten krijgen. Belangrijk is dat deze emancipatie in Nederland niet revolutionair verliep, maar vooral via wetgeving en politiek. Onderwijs speelde een sleutelrol: meisjes kregen vanaf 1872 toegang tot de HBS, wat voor het eerst de weg opende naar universiteiten en hogere beroepen. Politiek gezien vormde de grondwetswijziging van 1917 een keerpunt. Alle mannen kregen actief kiesrecht, terwijl vrouwen passief kiesrecht ontvingen. Twee jaar later, in 1919, kregen vrouwen ook actief kiesrecht.

In deze periode ontstond een sterk verzuilde samenleving. Politieke partijen vertegenwoordigden specifieke groepen, zoals arbeiders (SDAP) en katholieken (RKSP). Opvallend is dat juist in Limburg, overwegend katholieke en traditioneel georganiseerde, vrouwen relatief vroeg actief werden in de lokale politiek. Mathilde Haan in Roermond is daar een voorbeeld van.

Tegelijkertijd stond Nederland na de Eerste Wereldoorlog voor grote sociale spanningen. De Russische Revolutie voedde angst voor opstanden. Als minister-president koos Charles Ruijs de Beerenbrouck ervoor om sociale onrust te voorkomen door hervormingen via het bestuur, zoals de invoering van de achturige werkdag in 1919. Het venster laat zo zien dat emancipatie verschillende gezichten kan hebben: lokaal en praktisch, maar ook nationaal en bestuurlijk.

Opdracht 1 – Twee paden naar verandering

	Mathilde Haan	Charles Ruijs de Beerenbrouck
Afkomst	Afkomstig uit een burgerlijk gezin in Roermond; dochter van apothekers; hoog opgeleid (HBS en universitaire studie).	Afkomstig uit een adellijke, katholieke familie uit Roermond met veel bestuurlijke ervaring en maatschappelijke status.
Politieke positie	Gemeenteraadslid in Roermond (vanaf 1919); lokaal politicus.	Minister-president van Nederland (vanaf 1918); landelijk bestuurder.
Voor wie kwam hij/zij op?	Vooraf voor vrouwen, meisjes, gezinnen en lagere sociale klassen in de stad.	Voor katholieken, arbeiders en de samenleving als geheel; gericht op sociale rust en stabiliteit.
Belangrijkste doelen	Verbeteren van kansen voor vrouwen; aandacht voor onderwijs, sport, zorg, hygiëne en veiligheid voor vrouwen en kinderen.	Voorkomen van sociale onrust; versterken van de positie van arbeiders; stabiliteit na de Eerste Wereldoorlog.
Manier van verandering	Via lokale politiek en praktische maatregelen; stap voor stap verbeteren van het dagelijks leven.	Via landelijk bestuur en wetgeving; hervormingen doorvoeren binnen het bestaande politieke systeem.

Nuance voor de docent:

Benadruk dat politieke invloed niet altijd betekent “meer macht”. Lokale politiek kan directer voelbaar zijn dan landelijke besluiten.

Verdiepingsvraag

Wie had volgens jou meer invloed op het dagelijks leven van gewone mensen?

Dit hangt af van hoe je invloed bekijkt. Mathilde Haan had als gemeenteraadslid directe invloed op voorzieningen in Roermond. Haar voorstellen hadden meteen effect op het leven van vrouwen en gezinnen in haar stad. Ruijs de Beerenbrouck had als minister-president invloed op wetten die voor het hele land golden, zoals arbeidswetgeving. Zijn invloed was minder persoonlijk, maar wel breder en langduriger. Beide vormen van invloed zijn belangrijk, maar op een andere schaal.

Opdracht 2 – Emancipatie stap voor stap

Noem twee voorbeelden uit het venster waaruit blijkt dat emancipatie langzaam verliep.

Een duidelijk voorbeeld is het kiesrecht voor vrouwen. In 1917 kregen vrouwen alleen passief kiesrecht: zij mochten gekozen worden, maar nog niet zelf stemmen. Pas in 1919 kregen vrouwen actief kiesrecht. Dat laat zien dat de politiek behouden (conservatief) te werk ging, gedomineerd door een mannencultuur. Een tweede voorbeeld is het onderwijs. Meisjes mochten pas vanaf 1872 naar de HBS, en ook daarna was studeren voor vrouwen lange tijd ongebruikelijk. Emancipatie gebeurde dus in kleine, opeenvolgende stappen.

Waarom kregen vrouwen eerst passief kiesrecht en pas later actief kiesrecht?

Veel mannen in de politiek vonden het idee van vrouwenstemrecht spannend en bedreigend. Door eerst passief kiesrecht toe te kennen, konden vrouwen wel meedoen in de politiek, maar bleef de macht van stemmen voorlopig bij mannen. Het was een compromis: vrouwen werden niet volledig buitengesloten, maar ook niet meteen gelijkgesteld. Pas toen bleek dat de samenleving hieraan kon wennen, werd actief kiesrecht ingevoerd.

→ Dit laat zien dat politieke veranderingen vaak afhangen van wat maatschappelijk "acceptabel" wordt gevonden, niet alleen van wat rechtvaardig is.

Waarom was onderwijs belangrijk voor de positie van vrouwen?

Onderwijs gaf vrouwen kennis, zelfstandigheid en toegang tot beroepen. Daardoor konden zij economisch onafhankelijker worden en serieuzer worden genomen in het publieke debat. Vrouwen zoals Mathilde Haan konden juist dankzij hun opleiding deelnemen aan de politiek. Zonder onderwijs was politieke gelijkheid nauwelijks denkbaar.

→ Vraag ook door. Hoe zit dat nu? Zien meisjes in de klas dit nog steeds zo? Staan ze hierbij stil?

Opdracht 3 – Regionale pioniers

Wie was Mathilde Haan en wat deed zij als gemeenteraadslid?

Mathilde Haan was een apotheker uit Roermond en werd in 1919 het eerste vrouwelijke gemeenteraadslid van de stad. Zij zette zich in voor maatschappelijke verbeteringen, vooral gericht op vrouwen en kinderen. Zo pleitte zij voor sportvoorzieningen voor meisjes, beter onderwijs en vrouwelijke politieassistenten en woninginspecteurs. Haar werk laat zien hoe emancipatie ook via praktische, lokale maatregelen verliep.

Noem twee andere vrouwen uit Limburg die vroeg actief waren in de politiek.

Twee andere vroege vrouwelijke politici uit Limburg waren Stiena Ruypers-Erens uit Valkenburg, die in 1920 zelfs locoburgemeester werd, en Anna Cornelia Wijnandts-Louis uit Maastricht, die in datzelfde jaar gemeenteraadslid werd namens de SDAP.

→ Een locoburgemeester neemt de taken van de burgemeester over wanneer die afwezig is, bijvoorbeeld door ziekte, vakantie of andere verplichtingen.

Waarom is het bijzonder dat juist in Limburg vrouwen zo vroeg politieke functies kregen?

Limburg stond bekend als een katholieke en traditionele provincie. Juist daarom is het opvallend dat hier relatief vroeg vrouwen politieke functies kregen. Dit laat zien dat emancipatie niet alleen plaatsvond in grote, progressieve steden, maar ook in regio's waar men dat minder zou verwachten.

Opdracht 4 – Continuïteit en verandering

Welke rechten uit het venster zijn vandaag vanzelfsprekend geworden?

Stemrecht voor vrouwen, toegang tot onderwijs en deelname aan de politiek zijn tegenwoordig vanzelfsprekend. Dat geldt ook voor arbeidsrechten zoals een maximale werkdag. In de tijd van het venster waren deze rechten echter het resultaat van lange politieke strijd.

→ Betrek ook veranderende (vrouwen)rechten in de wereld erbij.

Voorbeeld van veranderende situaties in negatieve zin:

<p>1) Verenigde Staten – Recht op abortus teruggedraaid</p> <p>Wat is er gebeurd? In juni 2022 heeft het Amerikaanse Hoogerechtshof het landelijk recht op abortus, mogelijk gemaakt in de uitspraak Roe versus Wade, geschrapt. Daardoor bepalen nu de afzonderlijke staten zelf of en hoe abortus is toegestaan. Dit heeft geleid tot strenge beperkingen of totale verboden in veel staten.</p>	<p>https://nos.nl/artikel/2433919-amerikaans-hoogerechtshof-schrapt-landelijk-recht-op-abortus</p>
<p>2) Afghanistan – Meisjes en vrouwen worden uitgesloten van onderwijs</p> <p>Wat is er gebeurd? Sinds de machtsovername door de Taliban in 2021 zijn meisjes vanaf de middelbare school uitgesloten van onderwijs en mogen vrouwen vaak niet werken of studeren. Dit raakt het meisjes- en vrouwenleven op meerdere fronten hard.</p>	<p>https://www.unicef.nl/wat-wedoen/nieuws/2024-03-25-nieuw-schooljaar-afghanistan-gestart-1-4-miljoen-meisjes-geen-onderwijs</p>
<p>3) Polen — Abortus vrijwel volledig verboden</p> <p>Wat gebeurt er? In Polen is de abortuswet zodanig aangescherpt dat abortus vrijwel niet meer is toegestaan, ook niet bij ernstige afwijkingen van de foetus. Dit leidde tot massale protesten van tienduizenden mensen die vreedzaam demonstreren tegen deze strenge wetgeving.</p>	<p>https://nos.nl/artikel/2404661-polen-massaal-op-de-been-tegen-abortuswet-na-dood-zwangere-vrouw</p>
<p>4) Irak — Wetswijziging maakt kindhuwelijken mogelijk</p> <p>Wat gebeurt er? Het Iraakse parlement werkt aan een wetswijziging die religieuze rechtbanken de bevoegdheid geeft om het familierecht naar eigen interpretatie toe te passen, waardoor meisjes van negen jaar oud al kunnen trouwen. De bestaande wet verbiedt huwelijken onder de achttien jaar, maar de wetswijziging zou ook cruciale bescherming voor gescheiden vrouwen wegnemen, zoals het recht om in de echtelijke woning te blijven of financiële steun te ontvangen.</p>	<p>https://www.amnesty.nl/actueel/irak-stop-wetswijziging-die-kindhuwelijken-mogelijk-maakt</p> <p>https://paxvoorvrede.nl/nieuws/nee-tegen-kindhuwelijken-en-sektarische-verdeeldheid-in-irak/</p>

Voorbeeld van positieve veranderingen:

<p>1) Frankrijk — Abortusrecht vastgelegd in de grondwet</p> <p>Wat is er gebeurd? Frankrijk nam in maart 2024 als eerste land ter wereld het recht op abortus op in de grondwet. Artikel 34 werd aangepast: de vrijheid van vrouwen om een abortus te ondergaan is nu grondwettelijk gegarandeerd. Door het recht in de grondwet vast te leggen, kan een toekomstige politieke meerderheid het niet zomaar terugdraaien.</p>	<p>https://nos.nl/l/2511465</p> <p>https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2024/03/04/franse-parlementsleden-zeggen-ja-abortus-wordt-een-grondwette/</p>
<p>2) Sierra Leone — Kindhuwelijken verboden bij wet</p> <p>Wat is er gebeurd? In Sierra Leone is een nieuwe wet ingevoerd die kindhuwelijken verbiedt. Mannen die trouwen met meisjes onder de 18 jaar riskeren een gevangenisstraf van minimaal 15 jaar. Ook zorgt de wet voor betere rechten voor slachtoffers van kindhuwelijken en de bepaling dat uitgetrouwde meisjes kunnen terugkeren naar school. Amnesty International noemt het een historische wet.</p>	<p>https://www.planinternational.nl/actueel/sierra-leone-verbiedt-kindhuwelijken</p> <p>https://www.savethechildren.nl/actueel/nieuws/goed-nieuws-kindhuwelijken-verboden-sierra-leone</p>
<p>3) Spanje — Verplicht vrouwenquotum in politiek en bedrijfsleven</p> <p>Wat gebeurt er? Spanje stelde in 2024 een gelijkheidswet aan: minimaal 40 procent van de toposities in de politiek, rechtspraak en grote bedrijven moet voortaan aan vrouwen worden gegeven. Het quotum geldt voor alle genoteerde bedrijven en grote ondernemingen en is daarmee een van de invloedrijkste gelijkheidswetten in Europa.</p>	<p>https://www.change.inc/future-leadership/spaanse-nieuwe-wet-verplicht-bedrijven-om-meer-vrouwen-in-de-top-te-plaatsen-39655</p>
<p>4) Namibië — Eerste vrouwelijke president gekozen</p> <p>Wat gebeurt er? In december 2024 won Netumbo Nandi-Ndaitwah de presidentsverkiezingen in Namibië met 57 procent van de stemmen. Ze werd daarmee de eerste vrouwelijke president van het land. In Afrika heeft verder alleen Tanzania een vrouwelijke president. Haar verkiezing is geen toeval: Namibië heeft al decennia een grondwettelijk vrouwenquotum in de politiek, waardoor vrouwen structureel meer kansen krijgen op leidinggevende posities.</p>	<p>https://nos.nl/l/2547013</p> <p>https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2024/12/04/namibie-eerste-vrouwelijke-president/</p>

Welke discussies uit die tijd herken je nu nog?

Discussies over gelijke kansen, vertegenwoordiging van vrouwen en minderheden en de rol van politiek bij sociale problemen zijn nog steeds actueel. De vorm is veranderd, maar de kern van de discussie (wie mag meebeslissen) is herkenbaar.

DOMINO-werkvorm - Emancipatie stap voor stap (ca. 1840–1920)

- Print de kaartjes enkelzijdig.
- Knip alle kaartjes los.
- Geef per groep één volledige set.
- Leerlingen leggen een domino / keten:
  - Elk kaartje moet logisch aansluiten op het vorige;
  - Leerlingen moeten steeds kunnen uitleggen waarom.
- Na afloop beantwoorden ze:
  - *“Voor wie draait deze emancipatie vooral?”*
  - *“Welke stappen waren nodig voordat er echte verandering kwam?”*

Antwoorden Domino werkvorm

Mathilde Haan	Eerste katholieke minister-president van Nederland (1918)	Charles Ruijs de Beerenbrouck	Stiene Ruypers-Erens
Eerste vrouwelijke locoburgemeester van Nederland (1920)	Anna Cornelia Wijnandts-Louis	Eerste vrouwelijke gemeenteraadslid in Maastricht (1920)	Pieter Jelles Troelstra
Leider van de SDAP, pleitte voor arbeidersmacht	Vrouwen	Lange tijd uitgesloten van politiek	Arbeiders
Kregen pas laat stemrecht en betere arbeidsvoorwaarden	Katholieken	Vormden een grote, georganiseerde bevolkingsgroep	Burgers (mannen én vrouwen)
Kregen stap voor stap meer invloed op bestuur	1872	Meisjes mogen naar de HBS	Eerste vrouwelijke gemeenteraadslid in Roermond (1919)

1917	Eerste katholieke MP (en eind WOI)	1918	1919
Actief kiesrecht en achtdurige werkdag	1920	Eerste vrouwelijke raadsleden in meerdere steden	Meisjes mogen naar de hogere school
Onderwijs als sleutel tot emancipatie	Grondwetswijziging	Uitbreiding politieke rechten	Invoering algemeen mannenkiesrecht
Arbeiders mogen nu ook stemmen	Invoering vrouwenkiesrecht	Vrouwen mogen zelf stemmen	Achtdurige werkdag
Verbetering arbeidsomstandigheden	Emancipatie	Streven naar gelijke rechten en kansen	Passief kiesrecht voor vrouwen

Eerste feministische golf	Passief kiesrecht	Wel gekozen mogen worden, niet stemmen	Actief kiesrecht
---------------------------	-------------------	--	------------------

Zelf mogen stemmen	Verzuiling	Samenleving verdeeld in groepen (katholiek, socialist)	Evenredige vertegenwoordiging
--------------------	------------	--	-------------------------------

Kleinere partijen krijgen meer kans	RKSP	Rooms Katholieke Staats Partij	SDAP
-------------------------------------	------	--------------------------------	------

Sociaal Democratische Arbeidspartij	Politieke stabiliteit	Hervormingen voorkomen opstanden	Meer invloed van burgers
-------------------------------------	-----------------------	----------------------------------	--------------------------

Stemrecht & vertegenwoordiging	Betere arbeidsomstandigheden	Korte werkdag, sociale rust	Strijd voor onderwijs en kiesrecht (1840-1940)
--------------------------------	------------------------------	-----------------------------	--